

Велизар НЕДОВИЋ

ПРОСВЕТНА ПОЛИТИКА СРБИЈЕ И МЕТАМОРФОЗЕ НИКОЛЕ ПОТКОЊАКА

Просветна политика треба да буде вреднована у широком оквиру својих развојних путева у границама овог столећа. Више је била опредељивана да спасава долазеће генерације деце и омладине од неочекиваних, катаклизмичких поремећаја у животу, него ли што се могла исцрпљивати развојним програмима. Томе су у XX веку највише доприносили два балканска и два светска рата, две дуготрајне окупације, изузетно агресивних и сурових окупатора, са укупним трајањем од скоро једне деценије. Просветна политика се неколико пута у овом веку подредила неопходној обнови и отклањању последица драматичних збивања и тешких разарања свеколиког, поготову духовног блага народа па и оног које је било на располагању просвети. Тешко је било у таквим приликама у Србији, током прве половине века, очекивати високе захтеве и постигнућа у домену просветне политике.

Наспрам државне иницијативе, наспрам влада, министарстава и министара Краљевине Србије до 1918. и заједничке Краљевине народа Југославије до 1941. године, система образовања вођеног и институционализованог по мерилима ових балканских монархија, у самом народу опстајала је и ширила се свест о значају просвете, о мудрости која се ковала у суровим околностима живота са каквим се суочавао човек овог поднебља, из наметнуте потребе и понашања које је сваку српску породицу чинило васпитном институцијом. То је народ називао *џедајоџа*. То је оно знање помоћу кога је народ васпитавао своје синове и кћери, чинио их поштеним, часним, јаким, стрпљивим, храбрим односно развијао врлине од највећег значаја, више за опстанак него ли за развој.

У томе се у Србији успевало, не занемарујући ни најмање *џедајоџу*, учење, теорију о оном образовању и васпитању које је требало да се добија и у школама, на универзитетима, у институцијама савремене културе и цивилизације. Те институције настајале су веома споро, макар их пожуривала држава, за пребрзе догађаје у животу српског народа.

У Србији су настајали развојни пројекти у разним доменима, који су најчешће били плод предузимљивих научника и дело њиховог сазнајног продора у предвиђање будућности. Прилоге науци, на понос Србије, Европе, и света, дали су српски научници који су, упркос отежавајућим околностима, својим резултатима у науци надмашили далеко развијени-

је средине. Таква су остварења у политици Илије Гарашанина и Николе Пашића, у природним наукама Јосифа Панчића, у географији и антропогеографији Јована Цвијића, у филозофији Бране Петронијевића и Божа Кнежевића, у астрономији Милутина Миланковића, у теологији Николаја Велимировића и Јустина Поповића, у војној доктрини Радомира Путника и Живојина Мишића, бројних истакнутих стваралаца у уметности и посебно у књижевности.

Не може се избећи питање зашто таквих дела и таквих пројеката није било у домену педагогике? Како је то педагогика била неинспиративно окренута своме времену и своме народу, зашто га није могла схватити, те и није дошло до плодног споја интереса и погледа једног научног надахнућа, које би у лицу и делу неког од педагога достигало ниво сазнања у другим областима науке.

У просветној политици Србије чини се најзанимљивијим покушај Јована Миодраговића 1912. године. Након више његових радова којима настоји да предочи неке аспекте просвете XIX века, критички оцењујући допринос неких педагога, својих савременика, па и читавих педагошких школа, каква је била хербартијанска, Миодраговић је објавио *»Просветни програм Србије у XX веку«*. Миодраговић, растао и образован у средишњим деловима Србије, имао је многобројна познанства и везе, редовно је контактирао са преко 300 учитеља и сарађивао на проучавању васпитања, педагогије, у српском народу, из чега је произашла *»Народна педагогија у Срба«*, 1914. године. Но, ма како пројекат о развоју Србије недостајао, непосредна ратна ситуације није омогућила да се примети или афирмише настојање. Ј. Миодраговића. Упркос потреби, изостала је иоле образложена, као програм развоја прихватљива, континуелна, из деценије у деценију, из године у годину, пројекција просветне политике.

Просветна политика Србије друге половине XX века имала је полазишта у идеолошким и политичким потребама победника из рата и конципирана је као пратећи систем, као подршка учвршћивању нове власти. Уколико, за тренутак, занемаримо просветну политику као домен владавине и уочимо просветну политику која би требало да буде стратегија развоја образовања и васпитања, каква у другој половини века просвета никада није била, ометена обавезом да се непрестано прилагођава актуелним програмима политичог развоја.

Поратно време одлучно је инсистирало на две компоненте просветне политике – раскид са грађанским наслеђем у просветној политици, што је могуће темељитије оспоравање достигнућа просвете из времена краљевина и ублажавање последица ратних разарања у образовању, обновом која би омогућила поновно остваривање права потенцијалних корисника добара образовања. Оба процеса су потрајала. Нова власт је била способна тек након десетак година да најављује, потом припрема, а 1958. године изврши промене у смислу реализације једног испланираног и унапред замишљеног система образовања и вас-

¹⁾ Годишњица Николе Чупића, XXXI, 1912, Београд.

питања који би боље изразио ову врсту делатности у социјалистичком друштву.

Чини се да је једно од битних обележја те политике настојање да се остварује више као одређено право грађана Србије, у смислу потврђивања равноправности, једнакости итд. учесника у процесу образовања. Политика је била та која врши уједначавање, изграђује и условљава начела тог уједначавања и равноправности. Начин размишљања и поступања у политици уопште, пресађиван је и у просвету те су најважнија обележја те политике била подршка већини, маси, јавно, пропагандно наступање истицањем права свих, али фактички одмеравање коришћених права појединцима сразмерно њиховој спремности да подржавају режим, институције нове власти, политику која учвршћује поредак.

Синдром једнакости, дакако, односи се на ученике, студенте и наставнике. То су *vivere civile*²⁾ и по интенцији заједница *Nivellmanen*.³⁾ Сваки је предмет једнак па и сваки наставник и ученик. Биће касније узалудна сва настојања да се један, просечноћу и уједначавањем, деценијама деформисан систем, врати каквом год разубивању тих заједница у школама. Без успеха, јер ће наставници Србије бити до данас, у највећој мери, сива, безбојна средина »једнаких«, упркос томе што развијени системи имају разрађене и ефикасне системе подстицања како наставника, тако и ученике, са инструментима подршке елити на обе стране.

Под знамењем уједначавања права, мимо заснивања тих права на одређеним условима, дошло је до нагле и невиђене експанзије просвете, до екстензивног раста образовања које је угрозило минималне стандарде, наспрам развијених система образовања. То су, заправо, били и облици провинцијализације образовања неусловљеног никаквим стандардима, ширеног зависно од политичке воље и разлога, некада и веома примитивног престижа. Таква просвета се лако потресала са много непредвиђених развијених проблема и тешкоћа. Зато је улазила из реформе у реформу, из промене у промену, хвалећи се чак и из уста најистакнутијих представника те просветне оријентације због изузетности од осталог света, јер се, наводно, нешто догађа само ту и без узора.

Управо због те макро-провинцијализације, просвета је могла и ући у једну од реформи према осамдесетим годинама, оваплоћену у фахидиотизму најгоре врсте, уз велике пропагандне хвалоспеве као да се радило о »подухвату«, »коперниканском« обрту, »преображају« итд. какав свет не познаје. То је чинило одиозну, јавно хвалисаву и неодмерену оцену, на жалост српске просветне политике и педагога, који су стајали на челу тог посла.

Србија је своје образовање морала, у две половине века, уређивати, с обзиром на два закона који су имали одлучујући утицај, али сасвим супротно значење. Закон о народним школама 1929. године означио је завршницу хетерогеног система основног образовања у Југославији и правне основе његове унификације. Требало је 11 година да прва Југославија стигне до такве унификације, да оствари закон којим постиже

²⁾ Политичка заједница

³⁾ нивелисани, једнаки људи.

јединство основне школе. У другој половини века, за исто подручје Југославије, непуних 13 година након ослобађања земље од фашизма, донет је Општи закон о школству, који је сада означавао флексибилност уређивања система образовања која је била крај јединства тог система и престанак правних функција федералне државе у области просвете. После тога доћи ће тзв. децентрализација и прелазак образовања у надлежности федералних јединица.

Просветна политика Србије друге половине XX века могла би бити схваћена само као вршење власти у тој области и као степен учешћа просвете у тој власти. Та политика, као мера слободе и шанси учесника у систему образовања да у њему напредују сагласно начелима која сваког учесника стављају у улогу да свој живот и рад што више и што боље учине зависном од својих способности, није била успешна.

У контексту просветне политике Србије, XX века, веома је занимљива појава Николе Поткоњака, педагога поратне генерације, који је своје могућности ставио на располагање спровођењу просветне политике. Он је у својој каријери настојао да успостави извесну равнотежу између сувише политичке просвете на једној, и превише спцијентизоване и академске педагогике на другој страни. Зато његови погледи на просветну политику постају веома илустративни за обележја те политике последњих деценија XX века, поготову што се он јако трудио да што више објављује (преко 270 библијединица) па и радове и радиће безвредне, недорађене, некритичке, без утицаја на педагошку праксу, радове које је време превазилазило и пре него што напусте књижарске полице, одржавајући се упркос томе веома дуго на јавној сцени.

Последња књига⁴⁾ Н. Поткоњака није испунила услове да би била прихваћена као педагошка критика, пре свега зато што је истина мерило вредности критике а и одговорности критичара, његове доследности и поштења. У овој књизи се не може, на жалост, препознати ни једно ни друго. То је контраверзно и произвољно предочавање нашој педагошкој јавности, најпре себе, какав није, затим неспретно и нетачно предочавање просветне политике последње три деценије XX века и стваралачког доприноса педагога Србије. Као да је усахлно памћење, а заборавност критичара превелика, да би читалац стекао истиниту информацију о збивањима која рекапитулира Н. Поткоњак, најмање се бавећи темом вишесмислено, најављеном у наслову књиге.

Никола Поткоњак је започео свој педагошки рад са пионирима (не рачунајући рад за време окупације), у организацији са политичким предзнаком, са првим средствима каква су пионирска марама, труба, добош, застава одреда и маршеви. Већ 1949. године обратио је пажњу првим својим чланцима да ваља »изграђивати личност будућег градителја социјализма«⁵⁾ чији је циљ »Нови човек«⁵⁾, али и својство – »васпитање гвоздене воље.«⁵⁾ Двадесетак година касније, већ у својству наставни-

⁴⁾ Развој схватања о конститутивним компонентама педагогије у Југославији, 1994, Београд.

⁵⁾ У овом раду, приликом цитирања радова Н. Поткоњака, уписаних на крају, први број означава редни број из пописа, други, иза цртице страницу у делу, док римски број означава том.

ка на Универзитету, он ће, вероватно први изаћи са тезом – »било би нормално очекивати да се просветна политика заснива на педагошким поставкама,« (3/ I-173). Са искуством члана Савета за школство и за просвету Републике, од 1956–1960. године, каснији професор универзитета већ је изблиза видео функционисање власти у просвети, запажено се оглашавао критикама сасвим маргиналних ствари у образложењима реформи 1958. године, налазећи да је и сам активни учесник тих реформи, које су у неколико пута поправљане – 1963, 1967. године итд. Од седамдесетих година најављује и тумачи нову оријентацију у просветној политици, од 1972. године и као члан Просветног савета Србије. По истеку тог мандата именован је за председника највишег стручног органа у просвети Републике. Тако Н. Поткоњак стиче двоструки кредибилитет за просветну политику – функционер просветне власти и »први редовни професор« универзитета за педагогију, како је сам истицао. Тако је у личности Н. Поткоњака извршена први пут таква симбиоза носиоца високе власти у просвети и науке о васпитању.

Годину дана пре него што ће постати председник Просветног савета Србије, он ће скоро патетично истаћи: »потребу да се оствари пуно јединство између педагошке науке и просветне политике«. (3/I- 204 7 205). Веома хитро, већ наредне године, на сцени је Н. Поткоњак, овај пут далеко више као функционер у просветној политици него ли као педагог. Наиме: »данас када смо пред задатком да извршимо веома радикалан самоуправни социјалистички преображај читавог нашег система васпитања и образовања на основу одлуке X конгреса СКЈ...« (3/I 415) Поткоњак је веома журио, истрчавајући се оваквим изјавама и испред министра просвете, преузимајући одговорности и за просветну политику! Финансијска средства му нису недостајала јер је сам истицао да је то време највиших материјалних стандарда па и стандарда образовања.

Године 1994. Н. Поткоњак за себе каже да – некада: »Он устаје против захтева просветне политике да педагогија »преводи на педагошки језик« партијске и државне (самоуправне) одлуке и ставове...« (5-191) што би заиста могло бити оцењено, то »устајање«, као велика смелост једног педагога, упркос самоуправљању које је политичка и »научна« основа његових педагошких погледа. У свом последњем делу он се, тобоже, самокритички склања из огњишта грехова у блаже воде умеренијих теоријца, за које је некада имао одбојна значења – компромисерство, оклевање, недостојање револуционарности, итд.

На III конгресу Савеза педагошких друштава Југославије (даље: СПДЈ) у Охриду 1973. године, Н. Поткоњак је референт – уводничар. Тај реферат: »Васпитање у југословенском самоуправном социјалистичком друштву«, достављен раније учесницима као материјал: »Васпитање и самоуправљање«, био је педагошка подршка политичким приликама у земљи и имао је сва обележја творевине неког апаратчика, који до краја, до степена губљења научног дигнитета подређује науку о васпитању и педагоге потребама актуелне политике. Највећи број учесника није знао да то и јесте Конгрес који треба да помогне припремама Резолуције о задацима образовања на X конгресу СКЈ. Зато је на Конгресу представ-

љен и Марко Булц, члан ЦК СКЈ. Сећајући се Конгреса, Н. Поткоњак данас истиче: »Сви који су иоле слободнији и смелији у педагошком мишљењу» олако се етикетирају; одмах се такво мишљење означава као супротстављање друштву, просветној политици и уместо »принципијелне расправе долази до личног разрачунавања«, (5–125). Вероватно из тих разлога на тој линији није било дисонатног гласа, а поготову није било ниједног супротног гледишта... (нико није исказивао неко друго гледиште) да је самоуправни социјализам могуће изградити«, (5–121, 122).

Заиста је чудно да је Н. Поткоњак питао тада педагоге да ли јесте или није могуће изградити социјализам. Да ли је то било педагошко питање и то за III конгреса СПДЈ? Истина, главни референт се више бавио политиком него ли педагошком, те је као најважније о том Конгресу и запамтио – да је било свеопште јединствено у прихватању некаквих докумената која су се односила на самоуправљање. Он, по свему замишља да су педагози, ако су били против припреме Резолуције за X конгрес, морали бучно протестовати, евентуално уз повике – Доле Конгрес! Шта је са прогонима које смо горе назначили као речи Н. Поткоњака исте године на Округлом столу »Наставе и васпитања«? Били смо, чак многи, против таквог приступа васпитању и то смо саопштавали и објавили. Имамо право да истакнемо да је наш прилог⁶⁾ на који можемо упутити цењеног читаоца, указао на самоуправљање као на празну причу, јер у школама држава влада прописима, обавезама, што се директно односило и на орган чији је тада био члан Н. Поткоњак – Просветни савет⁷⁾.

Сасвим је другачије говорио Н. Поткоњак: »реч је о сасвим новим односима и у друштву и у васпитању за које не постоје наикакви узорни нити модели, никакво искуство на које би се могло угледати и ослањати.« (1–15). Супротно томе, не позивајући се ни на какве политичке, идеолошке, партијске изворе, истакли смо »да међу педагозима није било јединства ни на основним виђењима ствари« те да се треба оријентисати према педагошкој науци као »светском знању«.

Никола Поткоњак, у реферату од 57 страница, позивао се на 13 разних резолуција, реферата, докуманата политичких форума и СКЈ, па и на документ из Хрватске и Словеније, док је добар део учесника Конгреса, и наш прилог то показује, иступао а да није узимао у обзир изворе политичког легитимитета, чак и без употребе речи политика, СКЈ, идеологија итд.

⁶⁾ »Педагогија« бр. 4, 1974, стр. 372–378.

⁷⁾ Није ваљда могао Конгрес разумети као подршку самоуправљању, нашу жалбу да педагози више брину о држави него о детету у држави и да о самоуправљању, уколико није реч о некој перспективи, будућности и сл. исма ни говора. Када се данас виде становишта Н. Поткоњака и прочита наш прилог Конгресу у Охриду, али и други слични прилози, јасно је да смо се »провукли« да Н. Поткоњак није био »будан« иако је педагог у том смислу позивао на »будност«. Он није придавао значај нашим иступањима. Да је тада правно анализу какву је данас, очигледно, направио, било би оних »личних обрачуна« о којима пише. Он је имао »технологију«, и »тим« за постизање »расправе« без ниједног дисонатног гласа, макар расправљало и 450 педагога, високих интелектуалаца, што је прилично жалосна слика скупа, по томе детаљу, којим се Н. Поткоњак толико хвали! Он је организатор двадесетак различитих конгреса, округлих столова, симпозијума и сасвим је био овладао техникама преспечавања испожељних, »дисонантних«!

Никола Поткоњак је читао на Конгресу: »У нашој земљи укинута су класно буржоаско друштво и експлоатација радног човека... изграђује се самоуправна демократија као посебан облик диктатуре пролетаријата«, (1–5).⁸⁾ Необјашњиво је како он у свом последњем раду прикрива своју улогу, скоро безазленим интерпретацијама, веома се трудећи да код других штогод пронађе, чиме би могао своја уверења и свој ниво педагошког, па и политичког мишљења подметнути другима. Иако је он био водећи говорник у име и идеологије и политике, данас скоро скупшено пише: »реформе школства и образовања започињали су други (идеолози, политичари) а за промацаје... оптуживани су педагогија и педагози«, (5–23). То је нова инсинуација Н. Поткоњака, јер највећи број педагога нити је »онда« окретао леђа педагогици ради политике, нити данас има разлога да се осећа кривим и неугодно, јер је и у оно време и данас марљиво извршавао законе и прописане обавезе и дужности. Проблем је, по свему, за синдром поткоњаковштине, рад изван закона, деловање према људима ни из аспекта закона нити политике, наносећи и људима и просвети, па и политици неприлике, што може оптерећивати савест Н. Поткоњака.

Зашто су Н. Поткоњаку потребне ограде ове врсте: »Разумљиво, нас овде не интересују те реформе и практични резултати, односно промашаји, њеног остваривања« (5–107). Управо је то занимљиво у контексту његових схватања педагогике као теорије која је руководство за промене, за просветну политику.

Наспрам накнадних ограђивања Н. Поткоњака је овако ту ствар узимао раније: »Потребно је, зато, свим силама (подвукао В. Н.) борити се да оно што је договорено, што је записано у наведеним документима (Резолуције X конгреса СКЈ и VII конгреса СРС... када је реч о заједничкој основи средњег усмереног образовања«, (3/II 225). И даље: »наша школа доживљава корените промене... од етатистичке постаје друштвена, самоуправна... од класне буржоаске – истинска протерска школа«, (1–40)⁹⁾.

Он је био тај који се управо заузима »да се... оствари... обједињавање у целовит систем, управо свих видова усмереног образовања (средњи, виши, високи)... (1–20). Тај систем образовања је »историјски нов и револуционаран, који се први пут остварује у нашој земљи«... (3/II–469) као рефрен ће понављати веома обавештени идеолог и професор универзитета, који је са пасошем СФРЈ направио преко 30 путовања у иностранство, обилазио бројне научне и образовне центре и институције, био члан и председник у више међународних институција везаних за образовање, писац уџбеника педагогије и дебелих »теоријских« расправа, студија и сл. у домену образовања – тако се односио према историји и према новоме.

⁸⁾ Н. Поткоњак је био душа, редитељ, »протокол-мајстор« тог Конгреса. Видећи његове домете никада више, део педагога Србије (и аутор овог прилога), није присуствовао ниједном конгресу педагога Југославије. Поново смо се јавили за I конгрес педагога Србије, у коме је опет деловала »технологија« Н. Поткоњака. Но, о томе неће бити речи у овој прилици.

У оквиру расправе о реформи имао је обичај да лаконски »прецизира« своја објашњења софистички сročеном аргументацијом, попут ове: »Данас се у нас« говори и о »систему школства« и о »систему школства и образовања«, »систему образовања« »систему образовања и васпитања«, »систему васпитања и образовања« о »образовном васпитном систему« и сл. (3/II-473) да не би таква »анализа« остала без закључка: »Због тога у нас се може више говорити (чија је то забрана? В. Н.) ни само о систему школства, ни само о систему образовања, већ о далеко ширем систему, који се у нас најчешће назива: систем образовања и васпитања...« (3/II-476). И на крају, следи свођење оваквих мисли: »Може се, дакле, закључити да појам »систем школства« није статичан, већ је подложен променама«, (3/II-478). Он, попут свог учитеља из »Политичког система...« необично воли реч »систем« те је због некакве њене магичности на само једној страници употребљава 12 пута, (3/II-472).

Шатровачка варирања тривијалних значења, здраворазумско нагађање и софизми да би се избегао прави назив онога о чему реформатор говори – *државни систем образовања* јер је обухватао све осим верских школа и неких провизоријума у домену уметности.

Процес реформи према 80-тим годинама он стално прати и са страхом па и са претећим обраћањем онима који посустају: »Сада се управо налазимо у јеку веома радикалног досада и најкоренитијег преображаја (реформисања) укупног система образовања и васпитања« (3/II-466). Даље: »Отворене су многе потпуно нове средње школе, раније непознате, а конституишу се нови облици средњег усмереног образовања...« (3/II-494). Вероватно мисли на толике нове струке и занимања, на цветања фахидиотизма, какав се заиста уграђивао у наше образовање у крајностима које су га угупиле. Године 1977. учинило се предводнику реформи (то у Србији није био Шувар, Булц и сл.) да је свет још увек онакав како га он замишља: »данас смо у ситуацији... да говоримо о самоуправном социјалистичком преображају васпитања поставимо питање: зар то није »коперникански преображај« (2-139)?

Када су почеле наступати тешкоће реформатор ће се сетити, уз жестока упозорења како се може открити кривац за евентуалне неуспехе. Најпре се клеветнички жалио да »на тлу Србије између два светска рата... нису постојали традиција, ни институције, ни кадрови који би се између два светска рата бавили теоријски и научно педагогијом« извештавајући нас: »Другачија је ситуација, на пример, била у Загребу, па делимично и у Љубљани«, (5-30). Потом налази да »нису превазиђене основне слабости у средњем образовању наслеђене из бивше Југославије« (3/ II-494), чега се сетио 40 година после те Југославије, 1982, године, али заборављајући на слабости које су узроковане његовим поступањем 3-4 године пре ове изјаве! Но, када ни »бивша Југославија« не оправдава замагљене перспективе образовања деци и младима, реформатор сагласно његовој техници домишљања, одмах проналази нова оправдања – у овом моменту изграђивања концепта наше школе... немамо ни теоријских расправа ни емпиријских истраживања. Немамо чак ни уопштавање искустава...« (3/II-469). Па како је онда заснован »коперникански« обрт,

»преображај« и сл. На шта то мисли реформатор (критичар, педагог, методолог, епистемолог, теоретичар), али ни теорије, ни истраживања, нити педагогике! Поткоњак се у образложењима промена у образовању уопште не служи образложењима педагошког карактера, нити би се по његовој аргументацији, карактеру промена, тумачењу, концепција, могла наслутити управо томе врло кореспондентна професија!

Други пут ће он имати сасвим други приступ: »Промене у систему образовања и васпитања намећу и огромни успеси... оно што је уложено у тај рад вишеструко се исплатило и дало је већ данас велике и далеко-сежне позитивне резултате...« (3/II-493) Заиста и над веома озбиљним стварима, па и када се ради о педагошким пројектима и судбини деце и омладине, између шарлатанства и визионарства некада се на дају повући разлике!

У последњој четврти нашег века, 1977. године појавиће се дело »Теоријско-методолошки проблеми педагогије« или »Епистемологија педагогије«⁹⁾, што је могао бити изузетно повољан чинилац за научно заснивање промена у систему образовања. У том научном раду, велике претенциозности, поред исцрпљујућих дескрипција и интерпретација, те »паковања« толиких образаца педагошког промишљања појава на веома упрошћен начин, није постигнут плодан контакт са читаоцем нашег времена и није испунио услове једне савремене педагошке теорије. У том делу он пише: »Дакле, ставови о стварној партијности педагогије, о немогућности постојања неутралистичке позиције у проучавању васпитања, нису измишљени, већ произилазе из саме суштине васпитања« (2-264). Затим: »Неопходно је... »очистити« педагогију од многих наслага прошлости... управо зато и има тако много порођајних мука у разматрању педагошке проблематике« (2-266), те да »Област педагогије, наиме, увек, на овај или онај начин, представља и део идеологије«, (2-16).

Минхаузеновско предочавање појавности, наћи ће се у овој књизи на свим странама. Узмимо за пример текст о педагошким чињеницама! Не полазећи ни од кога другог, не знајући ништа о теми коју расправља, аутор се комично ограђује те даје »ни ранг листу, нити неке етапе или нивое... те групе чињеница су следеће... педагошки ставови, идеје, схватања, концепције, мисли, хипотезе... циљеви, задаци и захтеви...« (2-155). Или: »реално постојеће ствари и предмети који се користе у васпитању, односно елементи и делови из којих су они састављени (зграде, намештај... инсталације... Учбеници и друга литература и помагала« (2-156). Оваквим схватањем »инсталација« и сличних педагошких чињеница Н. Поткоњак заиста нема узоре у свету. Чињеница је по њему некаква упоредна реалност ситуирана у свету појава и негде у контексту, што је много и за теорију одраза Т. Павлова. Шта би ту могли да кажу Б. Босангует (1968, 1969), Ф. Х. Брадлеј (1969, 1928), Ј. Р. Сearле (1964, 1970) и тд.

⁹⁾ С обзиром на приговор Н. Поткоњака да се превише служимо учбеницима педагогике, овом приликом, испуњавајући ту опомену, користимо само неколико репрезентативних дела Н. Поткоњака.

Сличне су приче о епистемологији Н. Поткоњака: »Неопходно је, напokon, рећи и то да све напред наведене чињенице могу бити дате не само у садашњости, као реално постојеће у моменту проучавања... већ и друге временске димензије: као чињенице које су постојале у прошлости... и као чињенице које ће тек постојати у будућности...« (2-157).

Неколико оваквих »чињеница« за илустрацију могу подстаћи читаоца да прочита ово штиво и увери се да немамо у нашем академском свету примера тако ниске семиотичке културе, слабијег језика и неуспелих излета у »теорију«. Исто то вреди и за друге области, илустрације ради за законе у педагогији. По њему, у силном жару да направи какву год, у његовим интерпретацијама већ »чувену« конкретизацију, покушаће да реши и то питање, иако је мудро упозорен од др Мужиха 1973. године, да не пристоји научнику бавити се тривијалитетима. Он то чини 4-5 година касније када се могло очекивати да је накнадно проучио ствари и да долази са новим аргументима. Ево модела до кога је дошао и који, само њему, »има снагу законитости... $V=f(u, \dot{c}, 1)$ ... Та општа законитост...« (2-158), каже Н. Поткоњак! Ако је то законитост, шта је онда најобичнији кулинарски рецепт? У истом смислу, спекулативно и здраворазумски, као педагог, епистемолог, теоретик и сл., куварица може »исковати« формулу: $P=f(t, u, ss, lk)$, при чему је пита равно функција теста, уља, соли-сира и личности куварице! Све је то банална еклектика са неспретним аналогијама, при чему су и »инсталације« у зградама, копча, сабље и кочије у историјским збиркама, педагошке чињенице. Занимљиво је да Н. Поткоњак налази да искази нису педагошке чињенице (»релевантан педагошки исказ«) иако на другој страни сматра – констатације, белешке, литературу итд. педагошким чињеницама, те би било веома занимљиво чути и то образложење – како су те творевине, чињенице, могуће, као садржаји *mentalis*, без исказа?

Николи Поткоњаку, припада учење да васпитање условљавају »...секундарни фактори (историјски развитак, традиција, националне особности, обичаји, навике«, (3/I-210). Али зато »Васпитање које се у нашем друштву остварује... јесте и мора бити пролетерско, марксистички засновано и самоуправно социјалистички идејно ангажовано...« (3/II-416). Обиље оваквих конструкција о васпитању, марксизму и марксистички тумаченом васпитању, идеологији и сл. припадају, такође, Н. Поткоњаку. То несумњиво најављује и показује догматску природу схватања и »теорија« Н. Поткоњака. Он ће дословно рећи: »Они који још нису схватили веома ускоро ће *што мораш* да схватиш и *прихватиш* (подвукао В. Н.) као основу свог *идајошкој* (подвукао В. Н.) деловања у самоуправним социјалистичким одлукама«, (1-52). Место казивања? На Конгресу пред лицем 450 педагога. Како сам каже, он и своја најтврђа становишта у науци не заснива ни на каквим проучавањима, ретко се позивајући на истраживања па и на педагошки заснована тумачења. За догматика је сасвим довољна спекулација, домишљање па и лаицизирање које битно обележава ово педагошко списатељство.

Догматик је тај који уображава да покреће, не примећујући примитивизам принуде који избјаја из његових резона. Тако и у овом случају:

»Реформа система образовања *може и мора* (подвукао В. Н.) вршити...« (2–184), године 1977. То је типичан догматски синдром. Догматик све утерује у своје истине и поносан је што располаже таквим могућностима¹⁰. Догматик себе изузима из дужности и обавеза чак и када их великодушно дели другима. На пример, Н. Поткоњаку сметају јако латинизми у списатељству. Неке од нас је опомињао веома жестоко да читаоце »засипа« (мо) »терминима и синтагмама« (5–252) убирајући 5–6 таквих »термина« у читавој књизи на коју се критички усмерио. Но, њему не смета када он, толико колико неко у књизи, употреби, латинизама само у једној реченици: »постоје у проучавању педагошких појава... елементи емпиризма, експериментализма, практицизма, објективизма, индуктивизма, односно аксиологизма, дедуктивизма, декларативизма, номативизма и сл.«, (3/1–192).

За догматика је истина само његова истина. Они разликују свет »горе« и свет »доле«. То одлично разликује и о томе пише Н. Поткоњак. Када говори и пише о свету »доле« он наводи педагоге са подацима о списима и страницама. Догматик је »егзактан«, али наводи и наставнике, школе, оптужујући их што нема експерименталних школа, новума о којима би он имао нешто да каже, макар то други радили и не досећајући се да ни он није никада нити организовао, а по ономе што смо могли читати, није никада ни посетио, неку по својим настојањима добру школу. Али када треба ударити по онима »горе«, важе друга правила. Он ће именовати »грешнике« из Хрватске и Словеније, од како нису више са нама, попут Булца и нарочито Шувара (никада из Србије, иако је ту несумњиво добар познавалац ситуације). Када мане науке о васпитању »обрађује«, рђаве ствари адресира капиталистичком западу и буржоазији, док су социјалистичке земље њему биле праве корпе за све деформације и глупости настале у педагогици социјализма.

Никола Поткоњак као теоретик догматске претенциозности има томе аналоган и образац јасности и развојности, који се веома често сусреће у његовим делима. Типичан облик је: »Сасвим је јасно не треба доказивати,« (3/1–167) те »Не би се смело дозволити« 3/II–230 или: зада-

¹⁰ Како схватити другачије осим догматском присебношћу овакве испаве у полемикама. Н. Поткоњака? Он пише да »једино« (подвукао В. Н.) Р. Тсодосић од 1945. године користи назив »педагогика« (5–251). Могуће да није читао Живојина Ђорђевића, Александра Бановића и сл. али зар заиста није прочитао одреднице »педагогика« и »историја педагогике« у педагошком речнику 1967. године, које су обрадили компетентни. В. Тешћ и М. Баковљев! Зашто написати да ниско прихвата одређене педагогије како је то дао Н. Кујунцић ако тај оспорава са другим образложењем и побијањем становишта Н. Кујунцића, (5–213)? Зашто догматик друге опомиње да нису добро погледали уџбенике педагогике којима се служе, али он у књизи у којој друге критикује ни назива уџбеника педагогије добро не наводи (П. Чубровића на пример!). Шта значи огласити за педагоге Д. Исаиловића (завршио филозофију у Пешти), Милаца Шевчића (завршио филозофију), У. Несторовића (завршио права у Бечу), њих сматрати компетентним и за назив науке о васпитању, али када се суочи са Н. Кујунцићем и Ј. Маринковићем (обојица завршили филозофију) онда важе друга мерила: »ниски уопште нису студирали педагогију. Они нису објективно могли бити осетљиви, на прави начин, за педагошку теорију« (5–43). Он по своме разврстава педагоге и не педагоге, налазећи уточиште и код М. Ђ. Милићевића »педагог самоук... без теоријске утемељености«, како је написао В. Тешћ. Није истина у изврдавању, већ у ослошћу на српске педагоге који су знали зашто су и шта називали *Педагогика!*

тке самоуправног социјалистичког преображаја образовања и васпитања они морају да *прихвате* (подвукао В. Н.) и као своје непосредне задатке« (2/II-248) или »Није тешко показати и доказати« (2-215).

Лексика дигматика је сува, празна, »оштра«. Поткоњак је своје радове заситио како се ваља »борити за *чистоћу* српске »педагошке терминологије... »српског језика« (5-252). Имајући у виду *чистоћу* језика и терминологије (не чистоћу). Но могао би и његов термин када је реч о лексичким проблемима, његова употребе речи: правилно, неправилно, прогресивно, те: створити, претворити, стварност и реалност и сл. појаве ¹¹⁾.

Никола Поткоњак је ненадмашан у склоповима речи, избору »термина« загонетног значења и сл., толико пута упозоравајући друге на »ружне... кованице... синтагме« и сл. У томе је несумњиво у праву-доделимо му то »право« које издашно, са неком великодушношћу он додељује другима. Али шта ћемо са језиком Н. Поткоњака. Ево његових доприноса лексисици психологије: »нереалне илузије« (3/III-485), »минималне илузије« (5-236), те логици и теорији сазнања: »истинска теорија« (2-16), »права истина«, »стварна истина« (2-53 и 152), »стварно постојеће чињенице« (2-219), »супротних искључивости« (2-17), »просте истине« (3/II-26), »непрекинута сукцесија мењања« (2-141) и сл. Таквих »бисера« лексике налазимо понајвише у педагогици! - »постојећој педагошкој стварности« (2-64), »просто веровање« (2-228), »васпитна политика« (1-52) итд. Он најчешће говори језиком догматика и негдашњег фронтвошког активисте из поратних времена, на начин који тешко да може анимирати савременог читаоца. Опет илустрације ради назначимо његове периодизације, којима су границе све друго, али не праве границе догађања и развоја, по нечему аналогних карактеристика. Он периоде просто лиферује: »једновековни период... временски период ...полувековни... целовит период (5-12)«, у свим периодима (5-9), »у целом периоду постојања« (5-23), »у целокупном периоду развоја« (5-23), »у целом периоду историје друштва« (3/I-211), али је вичерајски срочена, у овом стилу ненадмашна периодизација педагогике: »пракса, заостала из дедуктивистичко-спекулативистичко-рационалистичко-нормативно догматског *периода* (подвукао В. Н) развита наше и уопште педагогије« (2-189). Нека читаоцу »Еписитемологије педагогије« Бог помогне!

Педагогика никада неће бити привлачна, нити делотворна док се год спушта на ниво једне истине. Догматизам је карцином педагогике, јер би она каткад хтела да буде егзактна на начин на који су то граматика, математика, физика, поготову природне науке. Када се педагог почне бавити педагогом на погрешан начин, мењајући је за граматику, математику, физику, поготову за идеологију и политику, постаје догматик, јер се ради о другачијој стварности. Свака појава у тој стварности је аутентична и може се развојно подстицати мобилношћу свих чинилаца који се са њом суочавају.

¹¹⁾ Неколико примера: »Став...једино правилан« да религиозан човек не може бити наставник, »правилно је што се говори о партијности педагогије« и педагога (3/II-166), »Дубоко правилно кажемо« (3/II-15), »правилних тмеља моралног васпитања« (3/II-392) итд, итд.

Велики је посао за науку о васпитању, сазнати и шта омета развој, васпитање јединке, шта не ваља чинити, макар и у бихевиористичкој верзији. Теже је досећи оно што се хоће, што би био сигуран пут јединке, у развоју, чак када је у питању и органон нижега реда – биља или животиња, не и човек! И најсавременија агротехника прави велике промашаје, јер да тога није свет никада не би имао разлога да страхује од глади!

Када би педагози могли деловати на најбољи начин, када би васпитање било за њих савладива и извесна реалност, онда би свет остао без судова, власти, полиције, војске, јер би сви живели морално, интелигентно, у складу са законима лепоте, вредносно. Код такве педагогике не би било криминала, зла, неваљалстава. Зато код толиких несавршености човека, код толиких могућности да се он упути у живот на много начина, не будући често способан да одабере најбољи пут, како за себе тако и за све друге, каквог себе жели и каквог га желе други – ето педагогике, науке малих могућности али великих, романтичних аспирација и педагога који и постизањем наоко малих помака много чине да људи буду бољи, да су на страни добра и да умеју бити против зла, препознајући њихове почетке рано, у узрасту који је отворен да се зло умањи, ако већ не може да нестане. Има наде, макар се Н. Поткоњак 1994. године питао је ли извесна »Чак и потреба постојања педагогије«¹²⁾ (5-11)! Поготову за наредни миленијум.

Цитирани радови Николе Поткоњака:

1. »Васпитање и самоуправљање« (реферат: »Васпитање у југословенском самоуправном социјалистичком друштву, 1973, Београд.
2. »Теоријско-методолошки проблеми педагогије, (Епистемологија педагогије);
3. »Изабрана дела« I, II, III, 1981, Осиек.
4. »Педагогија«, 1983, Београд.
5. »Развој схватања о конститутивним компонентама педагогије у Југославији (1944/45-1991/2),« 1994. Београд.

¹²⁾ Личност може бити трагично деструктивистичка, са траговима који нису срећа за народ коме припада. Делима Н. Поткоњака, 1989. године придружена је и *Педагошка енциклопедија*, којој је он уредник (на челу редакције). Иако је *Педагошки речник*, 1976, изашао ћирилицом, *Педагошка енциклопедија*, београдско издање, излази латиницом а читалац битне и одређујуће појмове педагогике мора тражити под одредницама одгој (васпитање), одгојитељ (васпитач), одгајаник (васпитаник), предгој (преваспитање, одгојне групе (васпитне групе) повјест педагогије (историја), знаост (наука) и тд. Надати се да је то *»последњи допринос«* Николе Поткоњака десрбизацији педагогије, између осталих мања ове књиге у два тома, тако исправне према српској аутентичној култури.